

Добко Т. Очевидність та істина в «Логічних дослідженнях» Едмунда Гуссерля / Тарас Добко // Матеріали міжнародної конференції «Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії», (Львів, 29-30 листопада 2007 р.) / відп. за вип. А. Карась. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – С. 19–21.

ОЧЕВИДНІСТЬ ТА ІСТИНА в «Логічних дослідженнях» Едмунда Гуссерля

Тарас Добко, Ph.D.

доцент кафедри філософії Українського Католицького Університету

Характерною прикметою програми філософських пошуків в історії європейської думки є бажання зафіксувати остаточні підстави людського знання, неспростовні, невразливі для сумніву, непохитні підвалини людської думки. Зізнатися у неспроможності виконати це завдання означало б за великим рахунком погодитися на поразку самої раціональності, на нездатність розуму обстояти своє право на суверенність і в кінцевому підсумку змиритися із залежністю від ірраціональних чинників людського життя. Не був винятком із цього правила і Едмунд Гуссерль, для якого питання встановлення джерел людської раціональності було рівнозначне збереженню фундаментальних цінностей європейської культури перед загрозами варварства у будь-яких його проявах.

Ці міркування присвячені висвітленню поглядів Гуссерля на зв'язок між істиною та очевидністю, як це відображено у його відомій праці під назвою «Логічні дослідження». Чи є характер очевидності індикатором чи критерієм осягнення людиною істини? Чи можна погодитися з Рене Декартом, який у своїх «Медитаціях» вбачає загальне правило встановлення істини у тому, «що всі речі, які я сприймаю дуже ясно і дуже чітко, є правдивими»? Чи рівнозначна очевидність твердження його істинності? Чи не слід відмовитися від класичної теорії істини як узгодженості (*adaequatio*) наших суджень з дійсністю і перейняти від Франца Brentano теорію істини як очевидності, ототожнюючи право на істинність нашого мислення з характером тієї очевидності, якою воно супроводжується?

У «Логічних дослідженнях» Гуссерль уникає поширеної на той час практики розчинення істини в психологічних переживаннях очевидності, подає гостру і влучну критику такого підходу, й водночас пропонує ретельне опрацювання зв'язку між цими якостями нашого пізнання.

Спростування психологізму у тлумаченні зв'язку між істиною та очевидністю. Мішенню своєї критики у «Пролегомені до чистої логіки» Гуссерль обирає психологізм, який вбачає у «внутрішній очевидності» «особливий ментальний характер, добре знайомий кожному завдяки його внутрішньому досвіду, особливе почуття, яке гарантує істинність твердження, якого воно стосується»¹. У такому тлумаченні очевидність є почуттям, яке відповідно до певних причинних закономірностей долучається до одних тверджень і внаслідок якихось психологічних обставин відлучається від інших. Відповідно, логічні закони зводяться до набору «тверджень, що проливають світло на психологічні умови, від яких залежить поява чи відсутність цього “почуття внутрішньої очевидності”»².

У чому, в такому разі, слід вбачати фундамент перших найбільш певних логічних принципів, таких як закони протиріччя, виключеного третього чи тотожності? Вони закорінені

¹ Husserl Edmund. *Logical Investigations*, v.1, trans. By J.N. Findley, Routledge & Kegan Paul, London, 1970, c. 187.

² *Ibid.*, c. 187.

у тому, що кожна нормальна людська істота в нормальних обставинах відчуває самоочевидність цих тверджень, «подібно до того, як вона відчуває біль, коли чимось опечеться»³. У такому тлумаченні логічні закони перетворюються на емпіричні узагальнення, а логіка стає способом констатації фактичної поведінки людського мислення.

У відповідь на такі погляди, Гуссерль пропонує розпочати з проведення розрізнення між ідеальною та реальною можливістю внутрішньої очевидності. Він не заперечує, що логічні твердження таки мають «відношення до психологічного явища внутрішньої очевидності у тому, що вони в якомусь сенсі формулюють її психологічні умови»⁴. На думку Гуссерля, існує сутнісний зв'язок між «простором» логічних значень та сферою життя свідомості, який виражається в ідеальній можливості наявності очевидності як фактора свідомого життя й корелята раціонального мислення твердження *A* як істинного. На відміну від емпіричної психології, яка вивчає умови реальної можливості внутрішньої очевидності, так звана раціональна психологія займається встановленням сутнісних зв'язків у сфері будь-якої можливої свідомості і формулює закони, чинні для будь-якого носія свідомого життя. Ці закони виходять за межі будь-яких обмежень, характерних для типово людського ментального життя та здатностей. Так існує безмежна кількість істинних тверджень, хоч і неможливо припустити, щоб люди коли-небудь переживали очевидність, формулюючи ці твердження у своїх актах судження. Гуссерль наводить приклад того, як внутрішня очевидність, не будучи психологічно можливою, залишається все ж таки ідеальною можливістю. «Є десяткові числа з трильйонами знаків й існують істини, з ними пов'язані. Ніхто, однак, не спроможний ні уявити ці числа, ні здійснювати над ними операції додавання й множення. Внутрішня очевидність, будучи тут психологічно неможливою, все ж, ідеально кажучи, є можливим станом розуму»⁵.

Емпірична психологія відштовхується від специфічної ментальної конституції людини і намагається встановлювати природні умови різноманітних ментальних пережиттів, включно з відповідними умовами фактичної появи чи відсутності цього ідеально можливого пережиття очевидності. Її завданням є зокрема визначення нормальних передумов людських пережиттів, відсутність яких дозволяла б розуміти причини неприйняття людиною чинності найбільш очевидних істин на зразок принципу протиріччя.

Підсумовуючи, можна услід за Гуссерлем сформулювати загальне правило зв'язку між істинністю та очевидністю, відповідно до якого у разі істинності твердження *A*, можна також стверджувати істинність іншого твердження, а саме, що це можливо (в сенсі ідеальної можливості звісно), щоб кожен судив про *A* з внутрішньою очевидністю.

Очевидність як досвід істини. На думку Гуссерля, покликання психологізму на нормальність обставин чи особи є недостатнім для встановлення зв'язку між істиною та очевидністю. «Чи не може хтось поцікавитися, що надає цьому особливому почуттю авторитетності, як йому вдається надати гарантії щодо істини нашого судження...»⁶ або услід за Декартом запитати, чи не обманюємося ми у своїй так званій нормальності, приписуючи почуттю очевидності нібито об'єктивний характер?

У своїй відповіді Гуссерль виходить за межі психологізму, вбачаючи у внутрішній очевидності не якесь «допоміжне почуття, причинно викликане чи долучене з природною необхідністю до окремих суджень...т.з. «істинних суджень», так що феноменологічний зміст такого судження залишався б таким самим незалежно від того, супроводжується воно чи ні таким почуттям»⁷. Цим Гуссерль наголошує, що простий предикат «очевидний» глибоко модифікує значення суб'єкта, таким чином що вже не дозволяє нам розглядати очевидне судження як просто одне з суджень, подібне до будь-якого іншого, а вже тоді як судження

³ Ibid., c. 194.

⁴ Ibid., c. 189.

⁵ Ibid., c. 191.

⁶ Ibid., c. 194.

⁷ Ibid., c. 194.

очевидне, оскільки «внутрішня очевидність є нічим іншим, як “досвідом” істини»⁸, а «неочевидне судження стосовно судження очевидного перебуває у стосунку подібному до того, у якому перебуває довільне постулювання якогось об'єкта в уяві до його адекватного сприйняття»⁹.

У сприйнятті річ усвідомлюється як тілесно присутня, тобто як присутня у своїй оригінальній даності. Тільки через акт сприйняття нам вдається торкнутися речі у її власному єстві. В уяві ж об'єкт презентує себе тільки образно, не більше. Подібним чином, «зміст очевидного судження не є простим значенням, яке мають на увазі у стверджувальному, асертивному, афірмативному відношенні до стану речей. Він даний в акті судження як самоприсутній – присутній у тому значенні, в якому тільки й може бути “присутнім” стан речей... відповідно до свого виду, одиночний чи загальний, емпіричний чи ідеальний та ін.»¹⁰

Це спостереження дозволяє Гуссерлю більш точно визначити зв'язок між очевидністю та істиною, не редукуючи його до зв'язку тотожності. «Як і в ділянці сприйняття, де непобачене не збігається з неіснуючим, брак внутрішньої очевидності не означає неправдивість. *Досвід узгодження* між значенням і тим, що самоприсутнє, між актуальним *сенсом твердження* і *самоданим станом речей*, є внутрішньою очевидністю: *Ідея* цього узгодження є істиною, чия ідеальність є також її об'єктивністю»¹¹. Очевидність, чи наочність, для Гуссерля є не тільки пережиттям правди якогось твердження, а й досвідом самого стану речей, з яким правдиве твердження перебуває у стосунку узгодження і який стверджується у судженні. Цей різновид дискурсивної очевидності досягається у специфічному інтуїтивному акті, який Гуссерль називає категоріальною інтуїцією.

На відміну від Декарта, для Гуссерля очевидність не є категорією, яка має прикладне значення виключно у ситуаціях отримання безсумнівного, незаперечного знання, чи то у *cogito ergo sum*, чи у пізнанні аксіоматичних істин математики й геометрії. Очевидність як досвід істини допускає різні градації залежно від природи об'єкта та його способу презентації. Не всі пізнавальні акти та корелятивні до них об'єкти можуть бути джерелом такої даності, в якій досягається ідеальна і повна збіжність між тим, що мається на увазі, і тим, що тілесно присутнє в інтуїтивному контакті з об'єктом. Тому й слід говорити не стільки про очевидність, скільки про очевидності у множині. У цьому значенні очевидність може бути об'єктивним атрибутом пізнання, отриманого як завдяки інтуїції у сутнісний необхідний стан речей, так і сприйняттю чужих ментальних феноменів, як завдяки чуттєвому сприйняттю матеріальних об'єктів, так і категоріальній інтуїції у взаємозв'язки між речами.

Поняття інтуїтивного сповнення. Гуссерль поглиблює своє бачення взаємозв'язку між очевидністю та істиною у першому розділі шостої частини своїх «Логічних досліджень», частині, в якій він займається раціональною психологією знання.

Уявімо собі студента, який має здавати іспит з «Логічних досліджень» Гуссерля. Цей студент може виявитися здібним і сумлінним, вникнути в тексти Гуссерля, зрозуміти їх і виявити це розуміння на іспиті. Або ж він може обрати шлях імітації комп'ютера і, завчивши усе напам'ять, механічно відтворити необхідний матеріал на іспиті. Завдання викладача – встановити, чи криється за правильними словами справжнє розуміння.

Цей тривіальний приклад вказує на принципову подію у нашому пізнавальному житті, яку Гуссерль окреслює розрізненням між “значеннєвим інтенціонуванням” та “інтуїтивним сповненням”, або іншими словами, між двома формами інтенціонування станів речей – сигнітивним та інтуїтивним. Цей приклад ілюструє, що наше твердження як ідеальна структура, як значення може бути носієм істини незалежно від того, чи досвідчує його істинність сам суб'єкт судження у своєму психічному акті, чи ні. Самого існування стану

⁸ Ibid., с. 194.

⁹ Ibid., с. 195.

¹⁰ Ibid., с. 195.

¹¹ Ibid., с. 195.

речей, на який націлене значення нашого твердження, достатньо для існування правди цього твердження. Однак цього недостатньо для досвіду цієї правди у відповідному акті пізнання. Очевидність як досвід істини може з'явитися тільки в процесі здобуття знання і Гуссерль ставить перед собою завдання встановити відповідну структуру ментальних актів, які в кінцевому підсумку ведуть пізнання об'єктів і з яких походить пережиття очевидності.

На думку Гуссерля, адекватне пізнання об'єкта включає в себе усвідомлення ідентичності між тільки інтенціонованим об'єктом та інтуїтивно даним об'єктом. «,... акт чистого інтенціонування, як цілеспрямована інтенція, знаходить своє сповнення в акті, який чинить матеріал інтуїтивним... Ми досвідчуємо, як *той самий* об'єктивний зміст, який спочатку „просто мислився” сигнітивно, тепер презентовано в інтуїції, і що він інтуїтивно даний як визначений саме так, як він на початку просто мислився. Те саме ми висловлюємо, коли стверджуємо, що *інтенційна суть акту інтуїції* більш-менш досконало *припасовується до семантичної суті акту вираження*»¹². Це “більш-менш” вказує на існування градацій у повноті збіжності між сигнітивним та інтуїтивним змістом наших інтенційних відношень до різних видів об'єктів, градацій, які залежать як від характеру пізнавальних відношень, так і від природи самих об'єктів. Так наприклад чуттєве сприйняття ніколи не може забезпечити повної і досконалої збіжності між значеннєвим порожнім інтенціонуванням та сповненням, оскільки воно завжди здійснюється з певної обмеженої перспективи і навіть у своєму потоці завжди є синтезом наповнених і порожніх інтенцій.

Ідеальний випадок такої збіжності, для якого Гуссерль резервує окремий термін “самоочевидність”, залишається для філософа остаточною метою, якій відповідає «акт найбільш досконалого синтезу сповнення, який надає інтенції судження абсолютну повноту змісту, повноту самого об'єкта. Об'єкт не просто мається на увазі, а даний у найсуворішому сенсі, даний так, як мислиться, збігається з нашою референційною інтенцією»¹³.

Такий неперевершений ідеал досконалого пізнання і розуміння надзвичайно жаданий і навряд чи досяжний у нашій метафізичній ситуації. Це однак не применшує заслуги та геніальності Гуссерля у його феноменологічній презентації внутрішніх ідеальних сутнісних структур пізнання, серед яких очевидність та істина є легітимними і ключовими категоріями.

¹² Ibid., с. 694.

¹³ Ibid., с. 765.